

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційне дослідження Сича Олександра Максимовича
«Сучасний український націоналізм: політологічні аспекти
трансформаційної парадигми», подане на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук за спеціальністю
23.00.01 – теорія та історія політичної науки

Проблеми взаємодії теорії і практики у контексті націотворення, і зокрема теоретичного осмислення явища націоналізму, сьогодні особливо значущі у сфері соціально-гуманітарних наук. Не так давно центральні та східні європейці опинилися перед фактом серйозних змін своєї цілісної життєвої системи, коли радикально змінилися політичне життя їхніх суспільств та їхні соціально-культурні параметри, позначені як загостренням, так і згасанням націоналістичної парадигми. Відтак як суб'єкти суспільного життя громадяни нових державних утворень кінця 1980-х – початку 1990-х опинилися на зламі епох у смузі конfrontації. А їхні долі в світлі нових політологічних концепцій почали трактувати з урахуванням зміни етнічних процесів в умовах соціально-політичної трансформації, через суперечності і конфлікти в етнополітичній і національно-побутовій сферах. Адже йдеться про вивчення досвіду формування та здійснення державної політики в цих країнах, яка формується та здійснюється в умовах дії зовнішніх впливів: ідеологічної кризи, глобалізації з притаманними їй процесами зміни світоустрою, поляризації суспільства, становлення мережевих організаційних форм і появи нових політичних агентів тощо. Зовнішні впливи підкріплюються внутрішніми проблемами розвитку сучасних держав, а саме відсутністю чіткої програми реформ, вектору подальшого розвитку, політичною нестабільністю, слабкістю політичних еліт тощо.

Дисертаційне дослідження О. М. Сича присвячено вирішенню актуальної для вітчизняної політичної науки та практики проблемі – визначеню й ідентифікуванню сучасного українського націоналізму як соціально-консервативної течії, розробці концептуальних зasad його раціонального виміру та визначеню концептуальних основ і специфіки його трансформації з революційно-візвольного у конструктивістсько-державницький.

З огляду на це, автор дисертації дає науково виважену відповідь на питання сьогодення, зокрема якою для становлення національних основ Української держави має бути етнонаціональна політика. Саме ця проблема є надзвичайно актуальною в контексті зачленення до розбудови української державності потенціалу сучасного націоналізму та нейтралізації пострадянських пропагандистських стереотипів щодо його деструктивного характеру в сфері етнонаціональних відносин.

Слід погодитися з дисертантом щодо правомірності визначення мети, об'єкта та предмета дослідження. Так, у якості мети визначено розкриття політологічних аспектів трансформації парадигми сучасного українського націоналізму. У відповідності до мети, об'єктом визначено сучасний український націоналізм, предметом – політологічні аспекти трансформації парадигми сучасного українського націоналізму. Вважаємо, що вони є

логічними, чіткими та такими, що відповідають темі дослідження та обраній спеціальності.

Структурно робота побудована логічно та у відповідності до поставлених дослідницьких завдань, серед яких найвагомішими визначено: розкриття теоретико-методологічних зasad дослідження парадигми сучасного українського націоналізму; з'ясування витоків, особливостей становлення та розвитку різних форм сучасного українського націоналізму; визначення концептуальних основ і специфіки трансформації сучасного українського націоналізму з революційно-визвольного до раціонально-державницького; виявлення соціально-консервативного складника сучасного українського націоналізму та можливостей його використання в сучасних умовах.

Варто погодитись з О. М. Сичем щодо вибору методологічної основи представленого дослідження, яке відбувається в межах міждисциплінарного підходу, поєднуючи зусилля політичної науки, теорій нації та націоналізму, державного управління тощо. Робота ґрунтується на інструментарії історичного, структурно-функціонального, системного та порівняльного підходів, що сприяє всебічному дослідженню феномена українського націоналізму в сучасному суспільно-політичному дискурсі.

На наш погляд, обґрутованою є теза автора, що для повноцінного осмислення сучасного українського націоналізму важливе значення має питання вироблення й уніфікації його термінологічної бази. Сьогоднішній стан цієї проблеми характеризується розмаїттям підходів, у основі яких лежать переважно загальноідеологічні, світоглядно-спекулятивні, програмні та політтехнологічні критерії. Для цього дисертант пропонує застосовувати світоглядний критерій (партії і рухи, що послуговуються ідеологічною системою, центральним компонентом якої є категорія «нація», слід кваліфікувати як націоналістичні), а також зазначає, що для розуміння феномена націоналізму важливою є характеристика революційного складника його доктрини. З'ясовуючи теоретико-методологічні засади дослідження особливостей трансформації парадигми сучасного українського націоналізму, автор наголошує, що на сьогодні у політичній науці не сформовано уніфікованого підходу до розуміння сутності націоналізму, адже він має поліморфний характер і доволі широке коло трактувань та парадигм. Кожен його національний різновид є надзвичайно своєрідним та залежним від комплексу тих умов, у яких існує і розвивається конкретна нація. Однак усі націоналізми в один феномен єднає категорія нації, яка є центральним, системоутворюючим елементом їхньої ідеологічної системи й епіцентром програмно-політичної діяльності (розділ I).

Погоджуємося з автором, що західноєвропейський націоналізм є відмінним від східноєвропейського і носить громадянсько-територіальний характер. Західноєвропейські централізовані держави сприяли формуванню націй шляхом інкорпорації до її складу поряд з домінантним етносом і міноритарних етнічних груп. А тому в них поряд з націоналізмом державних націй існують також етнічні націоналізми недержавних етносів. Підтвердженням цього дисертант називає «етнічне відродження» 60–70-х років ХХ ст. та сучасну боротьбу етнічних рухів у ряді країн Західної Європи за

повну незалежність, або ж за культурну, соціальну й економічну автономію в рамках держав, до яких вони інкорпоровані.

Проаналізувавши процес активізації націоналізмів етнічних меншин централізованих держав Західної Європи, автор дисертаційного дослідження припускає, що теза Е. Сміта про «три хвилі етнічного націоналізму» потребує уточнення в частині віднесення до «третьої хвилі» процесів «етнічного відродження» 70–80-х років ХХ ст. Їх дисертант пропонує вважати прикладом вертикального проникнення націоналізму в глибинні етнічні сфери західних суспільств, уже опанованих націоналізмом у класичний період його становлення. Відтак, зважаючи на той факт, що більшість проаналізованих етнічних націоналізмів Західної Європи мають тривалу організаційну історію кін. XIX – поч. ХХ ст. або ж їхні сучасні організаційні форми побудовані на такій історії та ідеології, їхню нинішню активізацію дисертант трактує як вияв відродження націоналізму (розділ II).

Визначаючи генезу українського націоналізму, О. М. Сич слушно зауважує, що дослідники націоналізму й самі учасники українського націоналістичного руху ХХ ст. розрізняли два його різновиди – стихійний та організований. А що радикалізація націоналізму і загалом європейського політичного життя у міжвоєнний період була спричинена творцями Версальської системи світового порядку, то унаслідок прогалин, які були закладені у ній, склалися умови, в яких новостворені держави у процесі свого становлення безконтрольно і безкарно з боку світової спільноти проводили жорстку асиміляційну політику щодо національних меншин, а ті у якості націозахисної реакції породжували власний націоналізм, що домагався права на національну державу й на жорстоку політику державних націоналізмів адекватно відповідав такими ж методами. Натомість у якості методологічної основи для характеристики сучасного стану українського націоналізму і моделювання його потенційних перспектив використано праці провідного діяча ОУН-б С. Ленкавського. Аналіз вказує, що його погляди в площині ідеології українського націоналізму були співзвучні сучасним європейським теоретичним напрацюванням та дослідженням у галузі націоналізмознавства. Вони, на думку дисертанта, носили характер адаптації ідеологічних конструкцій до умов і потреб тогочасної політичної боротьби і синтетично увібрали її майже півстолітній досвід (розділ III).

Дослідження революційного потенціалу сучасного українського націоналізму та його впливу на політичні процеси в Україні дозволило дисертантові переконливо стверджувати, що ідея перманентної революції, популярна серед українських націоналістів у 20–30-х роках ХХ ст., в умовах ХXI сторіччя знову віднайшла своє застосування й є цілком придатною для характеристики того перехідного періоду розвитку українського суспільства, на етапі якого формується не тільки основи демократичної, соціальної, правової, але й національної Української держави. На думку автора, таке застосування цього концепту цілком вписується в систему спадкоємності традиційного й модерного українського націоналізму. Дисертант обґрунтував тезу, що революційний, а зокрема і парамілітарний, потенціал українського націоналізму був апробований в перманентних революційних подіях періоду державної

незалежності України. Першим таким зрушенням стала Революція на граніті 1990 р., другим – Помаранчева революція 2004 р. А що Революція гідності 2013–2014 рр. стала третім «революційним зрывом» в Україні, надзвичайно важливо у цьому контексті, що О. М. Сич пропонує авторську періодизацію цієї події, базовану на критерії радикалізації настроїв її учасників у залежності від підвищення рівня ескалації насильства чинним політичним режимом. Дисертант підсумовує, що новітня українська революція має перманентний, постійно триваючий характер. При цьому він зауважує, що в цьому процесі є глибока логіка, адже якщо в сутності своїй кожна соціальна революція є докорінною і системною зміною існуючого в суспільстві ладу, то така зміна не може відбутися миттєво. А тому, стверджує автор, сучасна українська революція, як докорінна і системна зміна пострадянського українського суспільства, – це тривалий у часі й болісний та неоднозначний за своїм змістом процес (розділ IV).

Розглядаючи місце і роль держави в ідеологічних засадах сучасного українського націоналізму, дисертант вдало систематизував базові характеристики держави в його доктрині та поглибив зміст моделі національного авторитаризму на етапі становлення демократії в пост тоталітарному суспільстві (розділ V). Важливим у цьому ракурсі є спостереження автора, що на сучасному етапі державотворення Україна мусить пройти адаптаційний період, у часових рамках якого було сформовано національні основи народовладдя, вироблено національну ідею, досягнуто консолідації суспільства, відповідного рівня його економічного розвитку, змін у суспільній психології, політичній культурі та свідомості. Адже, як зауважує О. М. Сич, ні національні, ні демократичні основи держави не формуються спонтанно, а тому вказаних передумов можна досягти тільки внаслідок цілеспрямованих зусиль. Відтак, аналізуючи внутрішні та зовнішні фактори, що зумовили труднощі зі становленням в Україні національної демократичної держави, до перших дисертант зарахував соціалізаційний, суспільно-психологічний, економічний, елітно-провідницький, структурно-владний і консолідаційний, а до других – російський та західний впливи.

Своє бачення концептуальних зasad раціонального націоналізму та визначення концептуальних основ і специфіки трансформації українського націоналізму з революційно-візвольного до конструктивістсько-державницького, автор запропонував у VI розділі дисертації. Під концепцією раціонального націоналізму науковець запропонував убачати такий спосіб його трактування і систему поглядів на нього, які базуються на розумово вивіреному, практичному і доцільному використанні його суспільного потенціалу. Керуючись такою логікою, О. М. Сич правомірно зазначає, що у політичній сфері позиціонування українського раціонального націоналізму як інтеграційного випливає із актуальної проблеми консолідації українського суспільства. Цей виклик, на його думку, змушує його програмно формувати таку інтеграційну відповідь в етнополітичній сфері, яка б одночасно забезпечувала повноцінний розвиток титульної української нації і умови культурного самовираження для етнічних меншин.

Важливим у такій дослідницькій парадигмі став аналіз змістового наповнення етнополітичних відносин у націоналістичній історії та теорії і практиці сучасного українського націоналізму, проведений дисертантом (розділ VII). Слід погодитися з автором, що питання зваженої етнонаціональної політики є питанням національної безпеки Української держави. На думку дисертанта, ця зваженість повинна базуватися на принципах належного забезпечення прав титульної української нації та рівноцінного й позбавленого будь-яких преференцій ставлення з боку держави до всіх без винятку етнічних меншин України. Впровадження такої політики є справою самої держави, а в разі її нездатності – українське суспільство включатиме механізми самозахисту. Науково виваженим є висновок дисертанта про те, що важливим фактором загострення етнонаціональних відносин в державі є постколоніальний дискурс у трактуванні ряду складних сторінок української історії, а зокрема національно-візвольної боротьби ОУН та УПА.

Підсумовуючи особливості розкриття політологічних аспектів трансформації парадигми сучасного українського націоналізму, автор систематизував ще й зовнішньополітичну доктрину сучасного українського націоналізму, запропонувавши авторське бачення можливостей її використання в сучасних умовах (розділ VIII).

У цілому констатуємо, що проведене О. М. Сичем ґрунтовне дослідження політологічних аспектів трансформації парадигми сучасного українського націоналізму дозволило автору сформулювати висновки, які мають певну наукову новизну. Зокрема дисертант охарактеризував суспільно-політичний зміст доктрини націоналізму, критичний стан сучасного українського націоналізмознавства, й особливо проблеми термінологічного забезпечення, запропонував авторський підхід до її вирішення, що полягає у застосуванні світоглядного критерію і визначенні націоналістичними тих партій і рухів, що послуговуються ідеологічною системою, центральним компонентом якої є категорія нації. При цьому дисертант рекомендує враховувати сформовану у післявоєнному періоді і відмінну для України та Західної Європи конотацію терміна «націоналізм» та розмежовувати український та європейський дискурси цієї проблеми: у першому з них уживати традиційний для суспільного та наукового обігу термін «націоналізм», а в розкритті європейської тематики паралельно з ним використовувати також термін «праві». Дисертант зокрема систематизував зовнішньополітичну доктрину сучасного українського націоналізму та запропонував власне бачення можливостей її використання в сучасних умовах, а також здійснив аналіз сучасної російсько-української війни в контексті візвольної концепції ОУН післявоєнного періоду та на прикладі історичної співпраці ОУН з японськими антикомуністами акцентовано увагу на можливостях азійського вектору зовнішньополітичної доктрини націоналізму.

Зауважимо, що основні положення дисертаційного дослідження О. М. Сича достатньо повно апробовані у публічних виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практических конференціях, в індивідуальній монографії, а також у наукових статтях. Варто звернути увагу на те, що представлена до захисту дисертація становить не лише науково-теоретичний інтерес, а й має вагоме практичне значення.

Підкреслюючи достатньо високий рівень методологічної та теоретичної розробки теми дисертаційного дослідження О. М. Сича, вважаємо за доцільне висловити наступні зауваження щодо цієї роботи:

По-перше, досліджуючи теоретико-методологічні засади особливостей трансформації парадигми сучасного українського націоналізму, автор слушно зауважив, що «націоналізм є надзвичайно багатоаспектним і поліморфним явищем» (с. 37). Однак розширеної аргументації вимагає твердження дисертанта щодо доцільності «умовно розмежувати специфіку застосування різних термінів на позначення політичних партій націоналістичного спрямування окремо в європейському та українському дискурсах» (с. 39).

По-друге, з'ясувавши у підрозділі 4.5, присвяченому соціальному характеру та антиолігархічній спрямованості революційної перспективи в Україні, механізм поетапного опанування олігархічними угрупованнями політичного простору України, в тому числі й політичних партій, дисертант утримується від аналізу того, чи під таке підпорядкування потрапили і партії націоналістичного спрямування. Адже саме вони є об'єктом дисертаційного дослідження.

По-третє, надто узагальненим і спірним, на наш думку, є авторське твердження про те, що нехтування сучасним керівництвом Української держави основних принципів та концептуальних зasad зовнішньополітичної доктрини ОУН значною мірою призвело до того, що вона сьогодні характеризується як країна нереалізованих геополітичних можливостей та перебуває під зовнішнім управлінським впливом.

По-четверте, сумнівним у праці наукового характеру є факт використання дисертантом особистого емпіричного досвіду, навіть за умови його ваги для повнішого розуміння суті й природи дисертаційної теми. Очевидно, він спочатку потребує наукового опрацювання, а потім уже використання в науковому обігу. Зокрема, це зауваження стосується підрозділу 6.3 «Націоналізм і влада в Українській державі», в якому дисертант подає власні спостереження у якості члена Кабінету Міністрів України щодо взаємин по лінії влада – націоналісти.

По-п'яте, віддаючи належне тому, що в дисертації висловлено чимало цікавих і корисних методологічних, концептуальних та практичних пропозицій і рекомендацій щодо дослідження теоретичних та практичних проблем формування політичної нації, тим не менш, всі вони не сконцентровані в одному місці тесту, скажімо у висновках. Це могло б одразу привернути увагу зацікавлених представників державного апарату до окремих положень та взяти деякі з них на озброєння.

Однак, наведені вище зауваження не мають принципового значення і не впливають на в цілому позитивну оцінку представленого до захисту дисертаційного дослідження.

Оцінюючи дисертаційне дослідження О. М. Сича, слід відзначити, що його основні положення, висновки і рекомендації мають належну аргументацію і достатньою мірою обґрунтовані, що засвідчує їх наукову достовірність. Дисертація О. М. Сича є завершеною науковою працею, що виконана самостійно, у якій вирішена актуальна наукова проблема і отримані

обґрунтовані результати – комплексно проаналізовані політологічні аспекти трансформації парадигми сучасного українського націоналізму від революційно-візвольної до конструктивістсько-державницької, а також поглиблені знання стосовно націоналізму як ідеології і суспільно-політичного феномена та як необхідного чинника трансформації і модернізації сучасної української держави.

Зміст, логіка і послідовність викладення матеріалу, наукова новизна та її обґрунтованість, завершеність і якість оформлення дисертації заслуговують однозначно позитивної оцінки.

Дисертаційна робота О. М. Сича відповідає сучасним вимогам до докторських дисертацій, виконана на належному науковому рівні, на актуальну тему, яка має теоретичне і практичне значення, свідчить про вміння автора використовувати основні методологічні підходи і сучасні методи наукових досліджень, творчо аналізувати та узагальнювати політичні процеси в царині теорії та історії політичної науки, формувати за результатами проведеного дослідження обґрунтовані висновки та рекомендації.

Отже, дисертаційне дослідження О. М. Сича за темою «Сучасний український націоналізм: політологічні аспекти трансформаційної парадигми» є завершеним науковим дослідженням, здійсненим на актуальну в науковому відношенні тему. Обґрунтованість наукових положень та висновків, сформульованих дисертантом, не викликають сумніву. Розбіжностей між текстом дисертації та положень автореферату немає. Підсумовуючи все наведене вище, зазначимо: дане дисертаційне дослідження повністю відповідає чинним вимогам до докторських дисертацій, зокрема пп. 9, 10, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р. та № 607 від 15.07.2020 р.) та паспорту обраної спеціальності, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки.

Офіційний опонент -

доктор політичних наук, професор,
завідувачка кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова



ПІДПИС: *О. В. Бабкіна*
ЗАКРІПЛЮЮЧИ: завідувач кафедри
НПУ ім. М.П.Драгоманова
Підпись
13 «липня» 2020 р.